

พระอินทร์เทวราชกับการตีความแบบหลังนวยุค
God Indra DevaRaja and Postmodern Hermeneutics

สิริกอร์ อมฤตวาริน

Sirikorn Amaritwarin

เอนก สุวรรณบัณฑิต

Anek Suwanbundit

สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Philosophy and Ethics Program,

Graduate School, Suan Sunandha Rajabhat University

Email: sirikorn.am@ssru.ac.th

วันที่รับบทความ (Received) : 25 พฤศจิกายน 2564

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 19 มิถุนายน 2565

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 19 มิถุนายน 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและตีความเชิงปรัชญาเรื่องพระอินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการทฤษฎีหลังนวยุคและขยายความหมายพระอินทร์ในระบบเทวราชของกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการทฤษฎีหลังนวยุค การวิจัยใช้วิธีการทางปรัชญาในตีความเอกสารและการสรุปตีความ ผลการวิจัยพบว่า การตีความพระอินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการทฤษฎีหลังนวยุคสายกลางได้ 1) การตีความบนฐานปรัชญาอารยัน พระอินทร์มาจากคำบาลี “อินท” แปลว่า “ผู้กระทำความเป็นใหญ่ยิ่ง” ตีความได้ 2 นัย คือ (1) ความเป็นใหญ่ คือ กระทำความเป็นใหญ่ สิ่งทีกระทำให้เป็นยิ่งใหญ่มาก เทพเจ้าแห่งลมฟ้าอากาศ บันดาลให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นผู้ยังชีวิตให้ดำรงอยู่ ช่วยเหลือสรรพสัตว์ ควบคุม ธำรง รักษา และบำรุงสวรรคโลกและมนุษยโลก (2) ผู้เป็นใหญ่ เป็นประมุขแห่งทวยเทพ มีอำนาจหน้าที่ปกครองเหล่าคณะเทพ ครอบครองเทพนครอันยิ่งใหญ่ และพร้อมด้วยทิพยทรัพย์อันแสดงความทรงยศและเกียรติของผู้เป็นใหญ่ 2) การตีความบนฐานปรัชญาไทย เข้าใจพระอินทร์อย่างถนอมถนอม โดยมี 2 นัย คือ (1) ผู้ดูแล เป็นเทวราชที่มีหน้าที่ช่วยคนดีในยามตกทุกข์ได้ยาก (2) ผู้ให้ การเป็นพระอินทร์ได้เกิดจากการสร้างสาธารณะสมบัติอันเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก พระอินทร์จึงเป็นผู้ให้ การให้นั้นให้ด้วยความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นกุศลจิต สิ่งทีให้เป็นสิ่งดีเป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น สิ่งของ สิ่งสาธารณะ รวมถึงการบันดาลให้ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษอีกด้วย การขยายความหมายของพระอินทร์ เมื่อพิจารณาจากปรัชญากระบวนการทฤษฎีหลังนวยุคแล้ว จะพบว่ารากฐานความคิด ความเข้าใจของประชาชนทั่วไปก็ยังคงมองกษัตริย์บนแนวคิดพระอินทร์ในฐานะเทวราช คือ เป็นเทวราช

โดยตนเอง เป็นผู้ทรงอำนาจบาปมี และเป็นธรรมราชาผู้ประเสริฐ ทั้งนี้มองผ่านความเป็นพระอินทร์ 4 ประการ ที่ตีความใหม่ออกมาได้ย่อมมีทรรศนะร่วมกันว่า กษัตริย์เป็นผู้เป็นใหญ่ดุจพระอินทร์มีพระจริยวัตรอันงดงาม ตามวัดตบ 7 และบำเพ็ญบาปมี ใส่ใจดูแลทุกข์สุขของราษฎร สร้างสาธารณะสมบัติอันเป็นประโยชน์แก่คน หมู่มาก โดยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ที่ดลบันดาลให้ทุกข์ภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นหมดสิ้นไป เฉกเช่น พระอินทร์ที่ลงมาช่วยเหลือมนุษยโลก

คำสำคัญ: พระอินทร์, หลัคนวค, ตีความ

Abstract

Objective of this research was to study and philosophical hermeneutics the Indra with post-modern philosophy paradigm and expand the meaning of Indra in the Devaraja system of Rattanakosin Kingdom with the post-modern paradigm. The research uses a philosophical approach to interpret documents and summaries. The research finding, Indra's hermeneutics with the moderate postmodern paradigm is; 1) Aryan philosophy-based hermeneutics. Indra is derived from the Pali word "Inth", which means "the person who does greatness". This translated to: (1) Greatness means being great, doing a big thing, such as the God of the weather who causes seasonal rain, supporting life, and assisting any beings, and controlling, maintaining, and nurturing the heavens and the human world. (2) the great as the king of the devas, with the power and duty to reign over all devas, possession of the great god city and with prosperity, all of which demonstrate the great's dignity; 2) Thai philosophy-based hermeneutics. Indra as the Thai great angel has two implications: (1) As the great angel, Indra is responsible for assisting the good in times of need. (2) the giver derived that being Indra by doing good as volunteer and bringing public prosperity to the people's benefit. So Indra is the giver, and he does so with good intentions. It is a charitable act that benefits he recipient, such as things, public goods, and the source of the rain. Expanding the meaning of Indra could be considered in light of postmodern philosophical paradigm, which holds that the monarch as Indra, the king as his own devaraja, the almighty and sublime dhammaraja, is still the cornerstone of people's ideas and knowledge. The new interpretation of Indra in four conceptions could be a new image of the king as the great Indra, acting good in accordance to seven virtues and performing royal duties aimed at the people's happiness. Creating the public assets that benefited to general population. The king's intelligence will vanish all the misfortunes much like Indra, who had come down to rescue the human realm.

Keywords: Indra, postmodern, hermeneutics

1. บทนำ

พระอินทร์เป็นชื่อของเทวดาในศาสนาพราหมณ์/ฮินดู และศาสนาพุทธ โดยมีตำแหน่งเป็นจอมเทพ เป็นประมุขแห่งเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์และอภิบาลโลก พระไตรปิฎกที่ขณิกาย มหาวรรค ได้แสดงไว้ว่า พระอินทร์เป็นตำแหน่งของพระราชแห่งเทพทั้งปวง ในสรวงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตำแหน่งนี้จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียน ไปตามผลแห่งบุญกรรมที่ได้กระทำไว้ พระอินทร์องค์ใดสิ้นบุญ ก็จะมีองค์ใหม่ขึ้นมาแทนที่ ชาวไทยพุทธมีความเชื่อเรื่องพระอินทร์ นอกจากในฐานะเป็นเทวราชแล้ว ยังเป็นเทวราชที่มีหน้าที่ช่วยคนดีในยามตกทุกข์ได้ยาก

บทบาทของพระอินทร์ที่เป็นเทพอุปถัมภ์พุทธศาสนา น่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้รัชกาลที่ 1 ทรงเลือกพระอินทร์ขึ้นมาเป็นสัญลักษณ์ของรัฐและสถาบันกษัตริย์ ในแง่ของการขึ้นครองราชย์ในฐานะธรรมราชา (ชาติรี ประทีปนทการ, 2558) ยุครัตนโกสินทร์จึงเน้นความสำคัญกับพระอินทร์ เช่น ชื่อเมืองหลวงที่ว่า “กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลก ภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์ มหาสถาน อมรพิมาน อวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” ซึ่งสามารถตีความตามคำแปลได้ว่า “รัตนโกสินทร์” และ “สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” มีความหมายเกี่ยวข้องกับ “พระอินทร์” แสดงให้เห็นว่าในสมัยรัตนโกสินทร์เน้นความสำคัญของพระอินทร์ เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ของคุณธรรม ธรรมะและศีลในทุกระดับ

เมื่อเป็นสัญลักษณ์ก็ควรที่จะมีการตีความ การตีความดำเนินไปบนความหมายของภาษา เนื่องจากภาษาช่วยให้มนุษย์เกิดการพัฒนาโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อนำไปสู่ผลสรุป การใช้ภาษาทำให้เกิดความรู้สึกรับสาร เช่น เกิดความรู้สึกชื่นชอบ หรืออคติซึ่งเป็นพลังของภาษา ภาษาเป็นสิ่งที่มนุษย์สมมุติขึ้นมาเพื่อใช้สื่อความหมายแทนความต้องการ ซึ่งในแต่ละชาติแต่ละภาษาใช้สืบทอดต่อกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมและอารยธรรม การสร้างคำของแต่ละชาติ แต่ละสังคมนั้น อาจจะเป็นคำที่สื่อแทนความหมายในสิ่งเดียวกันแตกต่างกันเพราะว่าแต่ละกลุ่มในสังคมของท้องถิ่นนั้นได้กำหนดคำในภาษาของตนตามวัฒนธรรมและประเพณีที่ได้สืบทอดต่อๆ กันมา จนเป็นสิ่งสากลในกลุ่มของตน การตีความจึงต้องตีความจากภาษาที่ใช้จึงจะได้ความหมาย มีภาษาสามัญและภาษาอุดมคติสำหรับการใช้เพื่ออธิบายความเป็นจริงได้ตรงตามความรู้ที่คิดได้ (กิริติ บุญเจือ, 2562) เพื่อมุ่งสู่ความเข้าใจความหมายใน 2 ระดับ คือ ระดับความเข้าใจว่าหมายถึงอะไรและมีความหมายหรือมีคุณค่าสำหรับมนุษย์แค่ไหน นั่นคือเน้นการทำความเข้าใจในสิ่งที่สนใจอย่างรอบด้าน ทุกมุมมอง และมีการให้ความหมายหรือคุณค่าไปตามประวัติศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งทำให้การตีความมีได้หลากหลายความหมายและหลากหลายคุณค่า

ฉะนั้น การตีความพระอินทร์มีหลายคติ และหลากหลายวิธี รวมไปถึงมีการวิเคราะห์ผลของการตีความเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในวิชาต่างๆ ซึ่งเป็นการมองเฉพาะในด้านของตน ทำให้เป็นเหมือนจิ๊กซอว์แต่ละชิ้น การตีความบนฐานปรัชญาจึงน่าจะเป็นแนวทางในการบูรณาการการตีความให้เกิดเป็นภาพรวมที่ชัดเจนอย่างใหม่ขึ้นมา การตีความใหม่เพื่อนำไปสู่การเข้าใจระบบเทวราชของกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับการปกครองที่ดี การตีความพระอินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการทัศน์หลังนวยุคสายกลางด้วยการวิเคราะห์และประเมินค่าเรื่องราวต่างๆ เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์แก่กัน หวังความร่วมมือกัน

โดยไม่ต้องเชื่อเหมือนกัน สร้างบรรยากาศแห่งเอกภาพบนความหลากหลาย สร้างความหวังให้กับสันติภาพอย่างกว้างขวาง (กิริติ บุญเจือ, 2561) ย่อมจะช่วยเปิดพื้นที่ให้เกิดความเข้าใจและขยายผลไปถึงการอธิบายบทบาทหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันการเมืองการปกครองของไทยภายใต้ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาและตีความเรื่องพระอินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการบวรศน์หลังนวยุค
2. เพื่อขยายความหมายพระอินทร์ในระบบเทวราชาของกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการบวรศน์หลังนวยุค

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีวิจัยทางปรัชญา คือ วิเคราะห์เนื้อหาและการตีความเชิงปรัชญาจากเอกสารและบทความทางวิชาการ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพระอินทร์
2. จำแนกมโนคติหลัก และวิเคราะห์เนื้อหา
3. ทำการตีความเนื้อหาเชิงปรัชญาโดยใช้หลักปรัชญากระบวนการบวรศน์
4. สรุปผลการตีความและขยายความหมาย
5. อภิปรายผล

4. สรุปผลการวิจัย

การวิเคราะห์และตีความพระอินทร์ด้วยปรัชญากระบวนการบวรศน์หลังนวยุคสายกลางเพื่อความเข้าใจในลักษณะภาพเต็มได้อย่างลึกซึ้ง ได้ผลการตีความดังนี้

- 1) การตีความบนฐานปรัชญาอารยัน

พระอินทร์ มาจากคำบาลี “อินท” แปลว่า “ผู้กระทำความเป็นใหญ่ยิ่ง” ตีความได้ 2 นัย คือ

- 1.1) ผู้เป็นใหญ่ ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งแห่งที่ตามตำนานกำเนิดต่างๆ เช่น พระอินทร์ตามคัมภีร์พระเวทชั้นฤคเวท เป็นประมุขแห่งทวยเทพ เป็นประธานเทวสภา มีอำนาจหน้าที่ปกครองเหล่าคณะเทพเป็นเจ้าของแห่งการสงคราม เป็นผู้สร้างและเป็นเลิศ พระอินทร์เป็นใหญ่โดยกำเนิด แม้ในชั้นหลัง ฐานะผู้เป็นใหญ่ของพระอินทร์ได้ถูกลดระดับลงมาทั้งฐานะและหน้าที่ โดยตามฮินดูที่เน้นคติตรีมูรติได้เน้นให้พระตรีมูรติเป็นใหญ่ พระอินทร์ก็ยังเป็นหัวหน้าเทวดาภายใต้เทวสภา ทำหน้าที่ดูแลจักรวาลและโลกในภาวะปกติ

ในทางพระพุทธศาสนา พระอินทร์เป็นประธานแห่งเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดำรงตำแหน่งเสวยยศเป็นท้าวสักกเทวราช ครองครองเทพนครอันยิ่งใหญ่และพร้อมด้วยทิพยทรัพย์อันแสดงความทรงยศและเกียรติของผู้เป็นใหญ่ ปกครองสวรรค์ 1,000 ปีทิพย์

1.2) ความเป็นใหญ่ คือ กระทำความเป็นใหญ่ สิ่งที่ทำเป็นยิ่งใหญ่ว่า พิจารณาได้จาก พระอินทร์ ตามคัมภีร์พระเวทชั้น ฤคเวท เป็นเทพเจ้าแห่งลมฟ้าอากาศ บันดาลให้เกิดฝนตกต้องตามฤดูกาล บันดาลให้พืชพรรณงดงาม เป็นผู้ยังชีวิตให้ดำรงอยู่ ชอบช่วยเหลือสรรพสัตว์ ควบคุม อารัง รักษา และบำรุงสวรรคโลกและมนุษย์โลก คัมภีร์ผู้ที่กระทำความเป็นใหญ่เสมอ ปกป้องดูแลโลกให้พ้นจากสิ่งอันตรายเลวร้ายต่างๆ ถ้าใครตกทุกข์ได้ยากหรือพลัดพรากจากกัน ก็ช่วยจัดการให้ได้พบทุกข์หรือได้พบปะกัน ทรงบริหารจักรวาลให้เป็นสุขอยู่เป็นนิรันดร์

ในทางพระพุทธศาสนา พระอินทร์เป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์โลก ยามใดที่มีเรื่องเดือดร้อนขึ้นบนโลกมนุษย์ อาสนะของพระองค์ที่เคยอ่อนนุ่มก็จะแข็งกระด้าง หรือบางครั้งก็ร้อนจนไม่สามารถประทับอยู่ได้ จะต้องลงมาช่วยมนุษย์จนผ่านพ้นเคราะห์ภัยเดือดร้อนนั้น การที่พระอินทร์ได้ลงมากระทำการตีตบผจญพระโพธิสัตว์จนเข้าใจทางสายกลางและบรรลุพระโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้ปาวารณาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตลอดอายุสมัย ล้วนเป็นการกระทำสิ่งยิ่งใหญ่แน่นอน

2) การตีความบนฐานปรัชญาไทย

ปรัชญาไทยมีคติเชื่อของชาติพันธุ์ไทย-ลาวถึงพระยาแถนว่ามีบทบาท 3 ประการคือ บทบาทในการสร้างบทบาทในการลงโทษและบทบาทในการปกครอง (ประยงค์ แสงบุราณ, 2555) และเมื่อรับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเข้ามาก็เชื่อว่า พระยาแถนคือ พระอินทร์ และเข้าใจพระอินทร์อย่างพระยาแถน โดยมี 2 นัย คือ

2.1) ผู้ดูแล

พระอินทร์ในความเชื่อของชาวไทยและชาวพุนั้นเป็นเทวราชที่มีหน้าที่ช่วยคนดีในยามตกทุกข์ได้ยาก มีภาวะร้อนอาสน์ ดังเช่นปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง พระอินทร์ร้อนอาสน์ต้องลงมาจากสวรรค์ ทำเป็นจะตีเมืองของท้าวสามนต์โดยพนันตีกลิ เพื่อให้พระสังข์ถอดรูปเงาะ จะได้ครองคู่กับนางรจนาอย่างมีความสุข หรือที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านเรื่องจันทโครบ เมื่อจันทโครบถูกโจรฆ่าตาย เพราะนางโมรายีนดาบให้โจร พระอินทร์ก็ร้อนอาสน์จึงต้องลงมาชุบชีวิตจันทโครบและลงโทษนางโมรา (สัญญา ศิริชัยวัฒนาโยธิน, 2561)

2.2) ผู้ให้

จากตำนานพระอินทร์ การเป็นพระอินทร์ได้ย่อมต้องเกิดจากการสร้างสาธารณะสมบัติอันเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก พระอินทร์จึงเป็นผู้ให้ หากใครทำถูกต้องตามกฎก็ให้รางวัลตามกฎ มีความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน วาสนา และโชคลาภที่ดี การให้นั้นให้ด้วยความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นกุศลจิต สิ่งที่เป็นสิ่งดี เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น สิ่งของ สิ่งสาธารณะ เป็นต้น รวมถึงการบันดาลให้ฝนฟ้าอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษอีกด้วย

การตีความพระอินทร์จึงมองความหมายออกได้เป็น 4 ประการ อันได้แก่ ความเป็นใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแลและผู้ให้ ซึ่งสามารถนำมาขยายความด้วยปรัชญากระบวนการธรรมเพื่อแสดงความเข้าใจของคนในแต่ละกระบวนการที่รวมกันอยู่ในสังคมไทยได้ ดังนี้

1) พระอินทร์ในกระบวนการธรรมศักดิ์บาปธรรม คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแล เป็นอำนาจลึกซึ้งที่ยิ่งใหญ่ ทุกสิ่งอย่างขึ้นแต่น้ำพระทัยของพระอินทร์ ทุกคนต้องเชื่อถือ เคารพ บวงสรวง เพื่อให้พระอินทร์พอใจและจะได้ประทานความอุดมสมบูรณ์ของดินฟ้าอากาศ ความโชคดีหรือชีวิตที่ดีให้ หรืออย่างน้อยก็ไม่ประทานโทษไม่ดีให้

ต้องยำเกรงพระอินทร์ด้วยกลัวว่าท่านจะลงโทษหากทำผิดต่อสิ่งที่พระอินทร์ต้องการ และมนุษย์จะกระทำสิ่งใดต้องระวังไม่ทำสิ่งต้องห้ามที่พระอินทร์ไม่ชอบ ไม่เช่นนั้นก็จะถูกลงโทษ

2) พระอินทร์ในกระบวนการศกนโบราณ คือ ผู้เป็นใหญ่ที่กระทำความเป็นใหญ่มีหน้าที่เป็นผู้ดูแล พระอินทร์เป็นหัวหน้าเหล่าเทวดาบนฟ้า พระอินทร์ผู้เป็นใหญ่จึงมีความเป็นองค์เอกะ (the One) ที่มีแต่ความดี สมบูรณ์พร้อม ไม่มีความเลว ไม่มีความพร่อง จึงเป็นความสูงส่งยอมกระทำการสิ่งต่างๆ อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ มีอำนาจและบารมีที่แท้จริงในการเป็นผู้ปกครองสวรรค์ เป็นผู้เป็นใหญ่ เป็นผู้รักษากฎ ดูแลดินฟ้าอากาศ เป็นผู้รู้กฎเกณฑ์ กำกับ ดูแล ให้อยู่ในระเบียบเรียบร้อย มีความสงบสุข เป็นปกติ หากใครรู้กฎและทำถูกต้องตามกฎหมายก็จะได้รับรางวัลตามกฎหมาย

3) พระอินทร์ในกระบวนการศกนยุคกลาง คือ ผู้กระทำความเป็นใหญ่และผู้ให้ เป็นผู้ดำรงตนอยู่ในหน้าที่อย่างสมบูรณ์ บำเพ็ญสาธารณกุศล สร้างสาธารณสมบัติเพื่อมหาชน เชิญชวนมหาชนกระทำด้วยจิตอาสา และกระทำความคุณธรรมได้ครบถ้วน ได้แก่ สัตตวัตร 7 ประการ จึงได้รับผลตอบแทนความดีเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเครื่องประกอบเกียรติยศอันมากมายมหาศาล เนื่องจากพระอินทร์มีทิพยทรัพย์ไม่สิ้นสุด จึงมีความเป็นผู้ให้ หากใครทำดีจนพระอินทร์โปรด ก็จะได้รับพรอันอเนกอนันต์ บันดาลให้มีความก้าวหน้าในการทำงาน วาสนา และโชคลาภที่ดี

4) พระอินทร์ในกระบวนการศกนยุค คือ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแลและผู้ให้ มีตำแหน่งหน้าที่และอำนาจตามหน้าที่ชัดเจนในการเป็นหัวหน้าเทวดา เป็นการทำตามตำแหน่งหน้าที่และอำนาจตามหน้าที่ให้ครบถ้วนคอยตรวจสอบ ตรวจตราดูแลโลกและจักรวาลให้เป็นปกติสุข หากมีจุดใดไม่ถูกต้อง ก็จัดการให้ถูกต้อง สิ่งใดก้าวล่วง ก้าวล้ำกฎ ก็ต้องปราบปรามให้ถูกต้อง ลงโทษผู้กระทำผิด และหากใครทำถูกต้องตามกฎหมายก็ให้รางวัลตามกฎหมาย พระอินทร์มีอารมณ์อย่างมนุษย์ มีชอบ มีรัก มีโกรธ ซึ่งแสดงผ่านเรื่องเล่าต่างๆ และเมื่อทำผิดก็ถูกลงโทษ อยู่ภายใต้กฎ ไม่อยู่เหนือความดีความชั่ว

5) พระอินทร์ในกระบวนการศกนหลังยุค คือ ผู้เป็นใหญ่ที่ดำรงตนด้วยการประพฤติคุณธรรม มีหน้าที่ในเชิงปกครองและมีจริยธรรมในการดำรงตนและปกครองบริหารให้ดำรงตนด้วยขันติ มีความไม่โกรธ เป็นนิสสัย ไม่จิตจางในมิตร ไม่ตำหนิผู้ไม่ควรตำหนิ ไม่กล่าวส่อเสียด ไม่ให้ความโกรธเข้าครอบงำ ไม่โกรธตอบผู้โกรธ มีความไม่โกรธและความไม่เบียดเบียนเป็นปกติทุกเมื่อ และกระทำความเป็นใหญ่ นั่นคือ เป็นผู้ดูแลและผู้ให้ หมายถึง ผู้ที่ดูแลทุกข์สุขของโลก ผู้ได้ปกครอง บริหาร ให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข หากสิ่งใดขาดตกบกพร่องก็เข้าช่วยเหลือด้วยการให้ เป็นการให้ด้วยความเต็มใจ ให้ความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งตอบแทนเป็นกุศลจิต สิ่งที่ได้เป็นสิ่งดี เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น สิ่งของ สิ่งสาธารณะ รวมไปถึง การให้กำลังใจ ให้ความรู้ หรือให้โอกาส รวมไปถึง ให้อภัยเมื่อมีผู้ทำผิด เพื่อให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์

อนึ่ง การอธิบายขยายความพระอินทร์นี้ ก็เพื่อความเข้าใจระบบเทวราชสำหรับการปกครองของไทยยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งสามารถประมวลออกได้ดังนี้

1) การปรับเปลี่ยนลัทธิเทวราชจากพระรามเป็นพระอินทร์

(1) การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดเทวราชจากอยุธยาที่นับวงศ์พระราม อวตาร มาเป็นเทวราชอย่างพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทวราชอย่างในพระพุทธศาสนา เป็นอุดมการณ์ที่เป็นการสร้าง

ความชอบธรรมในแง่ของสิทธิธรรมในการขึ้นครองราชย์ให้กับรัชกาลที่ 1 และสอดคล้องกับพระราชปณิธานที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและทรงความเป็นธรรมราชา ซึ่งแสดงถึงอำนาจเชิงบารมี (charismatic power) ซึ่งเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล โดยการมีบารมีนั้นก็คือ การได้รับการยอมรับว่ามีคุณลักษณะเฉพาะตัวที่พิเศษมาก นั่นคือ การเป็นผู้ทรงธรรมอันประเสริฐ และการบำเพ็ญบารมีให้อาณาประชาราษฎร์มีความสงบสุขร่มเย็น

(2) การตั้งชื่อบ้านนามเมือง สถานที่ ที่สื่อถึงพระอินทร์ เช่น กรุงเทพฯ มีคำว่า “รัตนโกสินทร์” และ “สักกะตติยวิสุทธิกรรมประสิทธิ์” เป็นการสื่อว่าเป็นเมืองพระอินทร์ พระที่นั่งอัมรินทร์วินิจฉัย สื่อนัยถึงเทวสภาของพระอินทร์ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระที่นั่งพิมานจักรี อันหมายถึงปราสาทของผู้ทรงจักร พระที่นั่งวิมานเมฆ อันหมายถึง วิมานในชั้นฟ้าของพระอินทร์ พระที่นั่งอัมพรสถาน อันหมายถึง เทวสภาในชั้นฟ้าของพระอินทร์ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน และสวนสุนันทาในพระราชวังดุสิต ซึ่งทั้ง 2 เป็นชื่อสวนสวรรค์ในชายาของพระอินทร์คือ สวนจิตรลดาและสวนสุนันทา เป็นต้น

(3) พระนามในพระสุพรรณบัฏยังปรากฏคำว่า สมเด็จพระรามาธิบดี อันหมายถึง พระราม อย่างราชวงศ์อยู่ตามธรรมเนียมเดิม หากแต่ก็มีการใช้คุณศัพท์ขยายพระนามในอันที่จะสื่อถึงพระอินทร์ด้วย เช่น พระยอดฟ้าจุฬาโลก สามารถตีความได้ว่า ผู้สูงสุดในจุฬาโลก คือ โลกแห่งจุฬามณีเจดีย์ จุฬามณีเจดีย์ตั้งอยู่ ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนั้น ผู้สูงสุดจึงหมายถึง พระอินทร์ นั่นเอง และ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ย่อมหมายถึง ผู้เป็นเลิศในชั้นฟ้า ก็คือ พระอินทร์ เช่นกัน จะเห็นได้ว่า ได้มีคติที่ยกย่องบุรพกษัตริย์ในฐานะพระอินทร์ขึ้น ต่อมารัชกาลที่ 4 ก็ทรงกำหนดหลักการเฉลิมพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ตามลำดับรัชกาล โดยใช้คำว่า “อินทร์” มากำกับ โดยรัชกาลที่เป็นเลขคู่ให้ใช้คำว่า “ปรมินทร” รัชกาลเลขคู่ให้ใช้คำว่า “ปรเมนทร” เป็นเครื่องหมายสังเกต พระนามพระมหากษัตริย์ไทยตามหลักพระราชนิยม

(4) งานสถาปัตยกรรมของวัดในสมัยรัชกาลที่ 1 ออกแบบให้พระอุโบสถหรือพระวิหารเป็นประธานของวัด โดยมีระเบียงคดล้อมรอบ ภายในระเบียงคดนิยมสร้างสถาปัตยกรรมไว้ที่มุมทั้งสี่ ฝั่งที่มีลักษณะนี้มีหลายแห่ง อาทิ วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ วัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ วัดปทุมคงคา และวัดดุสิตาราม เป็นต้น เป็นการจำลองดาวดึงส์สวรรค์ของพระอินทร์ สถาปัตยกรรมในพระระเบียงคือ วิมานของจตุมหาราชทั้ง 4 องค์ บนสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิก ส่วนระเบียงคด แทนเขาสัตบริภัณฑ์หรือกำแพงจักรวาล รูปธรรมทางกายภาพของเมืองและสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นใหม่นี้ล้วนแสดงจักรวาลวิทยาแบบพุทธศาสนา (ศรีธัญมะกรุดอินทร์, 2559) และปรากฏพระอินทร์ตามหน้าบันของวัดต่างๆ อันแสดงถึงการให้ความสำคัญกับพระอินทร์ในฐานะผู้ดูแลพระพุทธศาสนา

2) การตีความกษัตริย์แบบพระอินทร์เทวราช

การเน้นพุทธศาสนาขึ้นเป็นอุดมการณ์รัฐ ทำให้กษัตริย์ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เลือกที่จะวางบทบาทของกษัตริย์ในฐานะ “ธรรมราชา” เป็นราชาที่ปกครองด้วยธรรม อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา นอกจากการทรงธรรมของพระราชอาคันตุกะ ทศพิธราชธรรม และจักรพรรดิวัตร 12 แล้ว จะต้องทรงจริยวัตรแห่งพระอินทร์ ได้แก่

- เลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิต
- ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต

- มีวาจานุ่มนวลสุภาพตลอดชีวิต
- มีวาจาไม่ส่อเสียดตลอดชีวิต
- มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการแจกทาน ครองเรือนตลอดชีวิต
- มีวาจาสัตย์จริงตลอดชีวิต
- ไม่โกรธ แม้ว่าถ้าโกรธก็ระงับได้ทันทีตลอดชีวิต

เมื่อพิจารณาจากปรัชญากระบวนการทศนหลังนวกแล้ว จะพบว่ารากฐานความคิด ความเข้าใจของประชาชนทั่วไปก็ยังคงมองกษัตริย์บนแนวคิดพระอินทร์เป็นฐาน คือ เป็นเทวราชโดยตนเอง เป็นผู้ทรงอำนาจบารมี และทรงธรรมอันประเสริฐ (ไกรฤกษ์ ศิลาคม, 2555) ทั้งนี้ มองผ่านความเป็นพระอินทร์ 4 ประการที่ดีความใหม่ออกมาได้ คือ ความเป็นใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแลและผู้ให้ โดยมีทศนระร่วมกันว่า กษัตริย์เป็นผู้เป็นใหญ่ดุจพระอินทร์ แม้พระจริยวัตรอันงดงามตามวัตรบท 7 และบำเพ็ญบารมี ใส่ใจดูแลทุกข์สุขของราษฎร สร้างสาธารณะสมบัติอันเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ซึ่งปรากฏในกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีมาโดยตลอดทุกพระองค์

5. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาและตีความเชิงปรัชญาเรื่องพระอินทร์ทำให้เข้าใจพระอินทร์ได้จากปรัชญาอารยันและปรัชญาไทยใน 4 นัย คือ 1) ผู้เป็นใหญ่ เป็นผู้ดำรงตำแหน่งผู้นำ 2) ผู้กระทำความเป็นใหญ่ อันได้แก่การกระทำหน้าที่ในเชิงปกครองและมีจริยธรรมในการดำรงตนและปกครองบริหารให้ดำรงตนด้วยขันติ มีความไม่โกรธเป็นนิสัย ไม่จิตจางในมิตร ไม่ตำหนิผู้ไม่ควรตำหนิ ไม่กล่าวส่อเสียด ไม่ให้ความโกรธเข้าครอบงำ ไม่โกรธตอบผู้โกรธ มีความไม่โกรธและความไม่เบียดเบียนเป็นปกติทุกเมื่อ 3) ผู้ดูแลโดยเป็นผู้ที่ดูแลทุกข์สุขของโลก ผู้ได้ปกครอง บริหาร ให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข 4) ผู้ให้โดยเมื่อพบว่าเมื่อมีสิ่งใดขาดตกบกพร่องก็เข้าช่วยเหลือด้วยการให้ เป็นการให้ด้วยความเต็มใจ ให้ด้วยความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นกุศลจิตสิ่งที่ดีให้เป็นสิ่งดี เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ เช่น สิ่งของ สิ่งสาธารณะ ซึ่งเมื่อตีความด้วยปรัชญากระบวนการทศนก็จะเห็นความนึกคิด ความเชื่อของคนในแต่ละกระบวนการทศนที่แตกต่างกัน อันได้แก่ผู้ถือกระบวนการทศนดึกดำบรรพ์มองพระอินทร์เป็นเบื้องบนจึงเน้นว่าเป็นผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแล เป็นอำนาจลึกลับที่ยิ่งใหญ่ ทุกสิ่งอย่างขึ้นแต่น้ำพระทัยของพระอินทร์ ทุกคนต้องเชื่อถือ เคารพ บวงสรวง เพื่อให้พอใจและจะได้ประทานความสุขให้ผู้ถือกระบวนการทศนโบราณยังคงมองพระอินทร์เป็นผู้เป็นใหญ่ที่กระทำความเป็นใหญ่คือ มีหน้าที่เป็นผู้ปกครองสวรรค์ เป็นองค์เอกะที่มีแต่ความดี สมบูรณ์พร้อม เป็นความสูงส่ง มีอำนาจและบารมี เป็นรักษากฎ เป็นผู้รู้กฎเกณฑ์ กำกับ ดูแลทุกสิ่งให้อยู่ในระเบียบเรียบร้อย ผู้ถือกระบวนการทศนยุคกลางมองว่า พระอินทร์เป็นผู้กระทำความเป็นใหญ่ เป็นผู้บำเพ็ญสาธารณกุศล สร้างสาธารณะสมบัติเพื่อมหาชนและกระทำคุณธรรมได้ครบถ้วน และเป็นผู้ให้ หากใครทำดี พระอินทร์ก็จะอำนวยการ บันดาลให้มีหน้าที่การงาน วาสนา และโชคลาภที่ดี มีความสุขในชีวิต ผู้ถือกระบวนการทศนยุคใหม่มองว่าพระอินทร์ คือ ผู้เป็นใหญ่ มีอำนาจหน้าที่ชัดเจนต้องกระทำการตามตำแหน่งหน้าที่และอำนาจให้ครบถ้วน หากมีจุดใดไม่ถูกต้อง ก็พึงจัดการให้ถูกต้องและผู้ถือกระบวนการทศนหลังนวกอย่างสายกลางย่อมมองพระอินทร์ว่า มีคุณสมบัติครบทั้ง 4 ความหมาย คือ ผู้เป็นใหญ่ที่ดำรงตนด้วยการประพฤติคุณธรรม มีหน้าที่ในเชิงปกครองและมีจริยธรรมในการดำรงตนและ

ปกครองบริหารให้ดำรงตนด้วยขันติ ไม่โกรธและไม่เบียดเบียน ส่งเสริมการทำความดีตามหน้าที่ เป็นผู้กระทำความ
 ความเป็นใหญ่ เป็นผู้ดูแลและผู้ให้ ดูแลทุกข์สุขของโลก ผู้ได้ปกครอง บริหาร ให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข
 ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการให้ เป็นประโยชน์ต่อผู้รับ การเข้าใจความหมายแต่ละนัย และความแตกต่างกันในแต่ละ
 กระบวนทรรศน์นั้น ย่อมส่งผลต่อการนำคติพระอินทร์ไปประยุกต์ใช้ในแนวทางของคติปกครองได้

การขยายความหมายพระอินทร์ในระบบเทวราชาของกรุงรัตนโกสินทร์ด้วยปรัชญากระบวนทรรศน์
 หลังนวยก จะเห็นความสืบเนื่องของมุมมองเรื่องพระอินทร์ในสังคมไทยจากชุดความเชื่อผีसाงและเทวดาว่า
 การนับถือพระอินทร์ปรากฏในสมัยอยุธยาและมาชัดเจนในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยปรากฏประเพณีการใช้
 พระนามของกษัตริย์ที่มีคำว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราช” หรือ การสร้างพระที่นั่ง “ไพชยนต์มหาปราสาท”
 ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งตรงกับชื่อปราสาทของพระอินทร์ ทั้งนี้สังเกตได้ว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ได้มี
 การเพิ่มความสำคัญของพระอินทร์ทั้งในงานด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม อันเป็นการบ่งชี้ว่า รัชกาลที่ 1 ทรง
 เปรียบพระองค์เองเป็นดังพระอินทร์ (กิตติธัช ศรีฟ้า, 2561) จึงแสดงถึงความเป็นพระอินทร์ในระบบเทวราชา
 ของกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเทวสิทธิ์ของกษัตริย์จากการรับอำนาจของพระเจ้าหรือเทพเจ้า
 มาปกครองในฐานะสมมติเทพ กับแนวคิดเทวราชา ความเป็นกษัตริย์เกิดจากเทพอวตารหรือสายเลือดเทพ
 ทำให้สถานะของกษัตริย์อยู่เหนือคนทั่วไป และเป็นแหล่งกำเนิดความชอบธรรมเชิงอำนาจในการปกครอง
 ซึ่งแนวคิดนี้จะถูกยกอ้างในภาวะที่กษัตริย์ต้องการแสดงถึงการมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดแต่ผู้เดียว เพื่อแก้ปัญหา
 การสูญเสียหรือท้าทายอำนาจ และเพื่อสร้างความมั่นคงในกับอาณาจักร (อภิชา ชุตินวงศ์พิสิฐ, 2556) ทำให้
 เกิดความท้าทายและการวิพากษ์จากฝ่ายเสรีนิยมและฝ่ายก้าวหน้าอยู่ว่าโครงสร้างเหล่านี้ล้าวนกดขี่ครอบงำ
 สังคมไว้ ไม่ให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์จะต้องนำไปสู่ปลายทางที่สำคัญคือ
 การชี้ให้เห็นจุดอ่อนของระบบ และกระตุ้นความคิดเพื่อให้เกิดการปรับปรุง ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสังคม
 โดยที่ระบบมีความยืดหยุ่นและคงตัวที่จะไม่ล่มสลายลงไปได้ จึงจะนำเป็นสังคมที่มีความมั่นคงและยั่งยืน
 ซึ่งเป้าหมายนี้สอดคล้องกับแนวทางของปรัชญาหลังนวยกสายกลาง การตีความอย่างหลังนวยกแต่เป็นกระแส
 สายกลาง (moderate postmodernism) จึงเป็นวิธีที่จะช่วยปรับสมดุลของความขัดแย้งที่ขยายตัวขึ้นเรื่อยๆ
 ในสังคมไทยโดยมุ่งให้ทุกฝ่ายยอมรับกันและกันได้บนหลักการเอกภาพในความหลากหลาย (unity in
 diversity) นั่นคือไม่เอาชนะคะคานกัน แต่เปลี่ยนมาเป็นส่งเสริมการให้ความหมาย การตีความอย่างสมเหตุ
 สมผลเพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้นด้วยปรัชญากระบวนทรรศน์หลังนวยก

การตีความพระอินทร์ด้วยกระบวนทรรศน์หลังนวยก ว่าเป็นผู้เป็นใหญ่อย่างปรัชญาอารยันแสดงถึง
 บทบาทหน้าที่ในเชิงปกครองและมีจริยธรรมในการดำรงตนและปกครองบริหารให้ดำรงตนด้วยขันติและ
 เป็นผู้ดูแลและผู้ให้ตามการตีความปรัชญาไทย แสดงถึงบทบาทในการเป็นผู้ที่ดูแลทุกข์สุขของโลก ผู้ได้ปกครอง
 บริหาร ให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข หากสิ่งใดขาดตกบกพร่องก็เข้าช่วยเหลือด้วยการให้ เป็นการให้ด้วยความเต็มใจ
 ให้ด้วยความปรารถนาดี ไม่หวังสิ่งตอบแทน เป็นกุศลจิต (ศานติ ภักดีคำ, 2556) สิ่งที่เป็นสิ่งดี เป็นประโยชน์
 ต่อผู้รับ เช่น สิ่งของ สิ่งสาธารณะ รวมไปถึง การให้กำลังใจ ให้ความรู้ หรือให้โอกาส รวมไปถึงให้อภัยเมื่อมี
 ผู้ทำผิด เพื่อให้เกิดความปรองดองสมานฉันท์ ย่อมสะท้อนบทบาทหน้าที่ของสถาบันกษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบัน
 การเมืองการปกครอง (Political Institution) อันดังาม ความดังามนี้จะต้องตีความตามบริบทวัฒนธรรมไทย

(รวิข ตาแก้ว, 2558) และประยุกต์ไปสู่การจัดระเบียบให้ประชาชนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ในฐานะประมุขของประเทศ มีบทบาทเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง การรวมชาติ การสร้างเอกราช การวางรากฐานการปกครอง การสร้างเสถียรภาพทางการเมืองการปกครอง การปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เป็นศูนย์รวมความเคารพ และสักการะบูชาของคนไทยทุกกลุ่ม ทุกเชื้อชาติ ทุกศาสนา ให้เกิดมีความรู้สึกร่วมในการมีพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน มีขวัญและกำลังใจ มีความรู้สึกผูกพันกับชาติ จึงมีการแสดงความจงรักภักดีโดยการการแต่งบทประพันธ์สรรเสริญและยกย่องพระเกียรติคุณแห่งพระมหากษัตริย์ให้เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งยิ่งขึ้นนับแต่อดีตเป็นต้นมา และมีการเปรียบเทียบเกี่ยวกับพระราชฐานะ โดยมีแนวคิดในการเปรียบกษัตริย์ว่าเป็นดังเทพเจ้าด้วยอิทธิพลในเรื่องความเป็นเทวราชา พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเทพเจ้า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระคุณลักษณะพิเศษกว่าบุคคลสามัญ และแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงดูแลปกป้องพลสกนิกรได้ เช่น พระพรหม พระนารายณ์ พระศิวะ และพระอินทร์ (สันติภาพ ชาร์มย์, 2560) โดยพระปรีชาสามารถของกษัตริย์ที่ดลบันดาลให้ทุกข์ภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นหมดสิ้นไป เถกเช่นพระอินทร์ที่ลงมาช่วยเหลือมนุษยโลกและบำรุงสุขแก่ประชาชนด้วยการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนชาวไทยนั่นเอง

6. ข้อเสนอแนะ

การตีความพระอินทร์เทวราชด้วยปรัชญากระบวนการวรรณคดีหลังนวยุคนี้ จึงเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจพระอินทร์ในฐานะ ความเป็นใหญ่ ผู้เป็นใหญ่ ผู้ดูแลและผู้ให้ ซึ่งเป็นอุปลักษณะที่ทรงคุณค่าอย่างมีความหมายของสถาบันกษัตริย์ในระบอบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขของประเทศไทย ถือว่าความหลากหลายเป็นความสวยงามทางความคิด และเป็นปัจจัยแห่งการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เป็นการแสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่าง โดยไม่ได้มุ่งที่จะล้มล้างหรือเอาชนะความคิดเชิงวิพากษ์เหล่านั้นว่าไม่ตรงกับความเป็นจริง แต่มองหาจุดร่วมและแสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ เพื่อความก้าวหน้า ความเจริญ เพื่อความสงบสุขสันติของสังคมซึ่งฝ่ายอนุรักษ์นิยมควรที่จะส่งเสริมขยายผล เผยแพร่แนวคิดเพื่อส่งเสริมสถาบันทางสังคมที่มีมาแต่เดิมนี้ในบริบทวัฒนธรรมและอารยธรรมไทยเพื่อให้เกิดเสถียรภาพและการดำเนินไปของสังคมที่ดี

บรรณานุกรม

- กิตติธัช ศรีฟ้า. (2561). พระอินทร์ในบริบทสังคมไทย. วารสารศิลป์ พีระศรี. 6(1): 68-87.
- กิริติ บุญเจือ. (2562). แสวงหาปรัชญาอารยธรรมด้วยภูมิปัญญาไทย. วารสารสมาคมนักวิจัย. 24(1): 12-16.
- กิริติ บุญเจือ. (2561). ปรัชญาและจริยศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- ไกรฤกษ์ ศิลาคม. (2555). คุณลักษณะของผู้นำสังคมในอุดมคติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา. มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์. 29(3): 21-40. 145-66.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2558). การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประยงค์ แสงบุราณ. (2555). ความเชื่อเรื่องพญาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคอีสาน. มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์. 29(3): 21-40.

- รวีช ตาแก้ว. (2558). ความหมายของคำ “ตึงาม” ในบริบทวัฒนธรรมไทย. วารสารบัณฑิตศึกษา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 8(1): 258-272.
- ศรัณย์ มะกรุดอินทร์. (2559). พระอินทร์ในคติพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทที่พบในงานศิลปกรรมไทย. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศานติ ภัคดีคำ. (2556). พระอินทร์ : มหาเทวะผู้พิทักษ์พระพุทธศาสนาแบบอย่างแห่งจิตอาสา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สัญญา ศิริชัยวัฒนาโยธิน. (2561). การศึกษาวิเคราะห์บทบาทพระอินทร์ในนิทานชาดก. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สันติภาพ ชารัมย์. (2560). ความเปรียบเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในกวีนิพนธ์เฉลิมพระเกียรติเรื่อง 70 สัมพันธ์ฉลองรัฐธรรมนูญ. วิจิตรวรรณสาร. 1(2): 13-36.
- อภิชา ชูติพงศ์พิสิษฐ์. (2556). เทวสิทธิ์-เทวราช: แนวความคิดเกี่ยวกับกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์. วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ. 4(1): 48-56.